

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه فقه و حقوق اسلامی

رساله برای دریافت دکتری (PhD) در رشته فقه و حقوق اسلامی

عنوان رساله

ابعاد فقهی و حقوقی اهداء و اخذ جایزه در مسابقات ورزشی و قرعه ای

اساتید راهنما

دکتر محمدحسن جوادی

دکتر سید مهدی قریشی

نگارش

لیلا بهرامی

بهمن ۱۴۰۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

در فرآیند پرداخت جایزه به برنده مسابقه، تأمین کننده مالی جایزه ممکن است فرد یا افرادی از شرکت کننده‌ها باشد و یا ممکن است، شخص یا اشخاص دیگری غیر از شرکت کنندگان باشند. بی تردید در حقوق ایران به تبع رویکرد و رویه مشهور فقهی، نسبت به فرایند پرداخت جایزه از سوی مجریان مسابقات، گفتمان اباحه و جواز، عمومیت دارد. هرچند برخی از فقهاء به این نظر گرایش دارند که جایزه و اخذ آن به مرتبه شرط بندی و فرض های غالب آن، نظیر قمار تنزل داده شود، لیکن غالب فقهای امامیه خلاف این را نظر داشته و تنها در شرایطی که پرداخت جایزه از باب بخت آزمایی، شرط بندی و قمار مصرح باشد؛ آن هم به این صورت که بنای آن بر دریافت وجهی یا امتیازی از طرف بازنده و تحویل آن به طرف برنده باشد، حکم به تحریم و بطلان آن داده‌اند؛ که اتفاقاً قانون مدنی نیز موافق آن طرح استدلال نموده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی- تحلیلی، سعی در سنجش این موضوع دارد که موقعیت فقهی-حقوقی پرداخت جایزه در انواع مسابقات ورزشی و قرعه‌ای، دارای چه ابعاد و شرایط تعیین کننده‌ای است. در این راستا، مبانی مطرح بر موضوع و رویکرد فقهی و حقوقی پیرامون آن در هر یک از نهاد های مشابه، به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. پیش فرض اولیه نیز بر قابلیت اثبات حکم جواز برای برخی از این فرآیندها، در صورت رعایت شروط و شاخصه های مهم و مورد تأکید فقهاء و حقوق دانان در آن، اشاره دارد؛ در این پژوهش در راستای شناسایی شرایط و شاخصه های مؤثر در صحت پرداخت جوایز، به ارائه راه حل های مختلف قانونی و شرعی آن، پرداخته شده است. در فرض جواز فرآیند پرداخت جوایز، تملیک و تملک جایزه از سوی مجریان مسابقه، نوعاً از طریق جعاله شکل می‌گیرد؛ به نحوی که در آن، مسابقه دهنده به مجرد عمل بر طبق شرایط مندرج در آن، مالک جایزه می‌گردد. گاهی نیز ممکن است در دیگر اشکال حقوقی مانند اجاره یا از باب امر به عمل یا وعد بر هبه یا به نحو هدیه که امری رایج است صورت بگیرد. هر کدام از این راهکارها، باید تحت شرایط ویژه‌ای تدبیر شود که به تفصیل و در همه ابعاد، مورد بحث دقیق قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: جایزه، مسابقه ورزشی، مسابقه قرعه‌ای، قمار، شرط بندی

Table of Contents

۳	چکیده
۱	فصل نخست
۱	کلیات و مفاهیم
۲	۱- کلیات
۲	۱-۱-۱. مقدمه
۴	۱-۱-۲. تعریف مساله و تبیین تحقیق
۶	۱-۱-۳. پیشینه و ضرورت تحقیق
۷	۱-۱-۴. سؤالات تحقیق
۷	۱-۱-۵. فرضیه ها
۸	۱-۱-۶. روش تحقیق
۸	۱-۲. مفهوم شناسی
۸	۱-۲-۱. مسابقه
۸	۱-۲-۱-۱. مفهوم لغوی
۸	۱-۲-۱-۲. مفهوم اصطلاحی
۹	۱-۲-۱-۳. ادله جواز مسابقه
۱۱	۱-۲-۱-۴. ماهیت مسابقه
۱۲	۱-۲-۱-۵. لازم یا جایز بودن مسابقه
۱۳	۱-۲-۱-۶. ادله عدم لزوم عقد مسابقه
۱۳	۱-۲-۱-۷. ادله لزوم عقد مسابقه
۱۵	۱-۲-۱-۸. محلل یا داور در سبق و رمایه
۱۶	۱-۲-۲. جایزه
۱۶	۱-۲-۲-۱. مفهوم جایزه
۱۶	۱-۲-۲-۲. جایزه در سبق و رمایه
۱۶	۱-۲-۲-۲-۱. شرط بودن جایزه در صحت عقد سبق و رمایه
۱۷	۱-۲-۲-۲-۲. پرداخت کننده جایزه در سبق و رمایه
۱۸	۱-۲-۲-۳. جایزه در گروبنندی و قمار
۱۸	۱-۲-۲-۳-۱. ملاک تعیین مالیت جایزه در قمار
۱۹	۱-۲-۳. لهُو و لعب
۲۰	۱-۲-۳-۱. مفهوم «لهُو»

- ۱-۲-۳-۲. مفهوم لعب ۲۰
- ۱-۲-۳-۳. مقایسه لهو و لعب ۲۱
- ۱-۲-۳-۴. احکام فقهی لعب و لهو ۲۱
- ۱-۲-۳-۴-۱. سرگرمی های حرام ۲۲
- ۱-۲-۳-۴-۲. سرگرمی های واجب ۲۲
- ۱-۲-۳-۴-۳. سرگرمی های مستحب ۲۳
- ۱-۲-۳-۴-۴. سرگرمی های مباح ۲۳
- ۱-۲-۳-۴-۵. سرگرمی های مکروه ۲۳
- ۱-۲-۳-۶. مراد از قصدی بودن لعب به عنوان جنس قمار ۲۴
- ۱-۲-۳-۵. ارائه جمع بندی از بحث لهو و لعب ۲۴
- ۱-۲-۴. غرض عقلایی ۲۵
- ۱-۲-۴-۱. عقود و معاملات فاقد غرض عقلایی ۲۶
- ۱-۲-۴-۱-۱. ادله بطلان معاملات غیر عقلایی ۳۰
- ۱-۲-۴-۱-۱. اصل فساد در معاملات ۳۰
- ۱-۲-۴-۲-۱. اجماع ۳۲
- ۱-۲-۴-۳-۱. انصراف ۳۲
- ۱-۲-۴-۴-۱. حرمت اکل مال به باطل ۳۳
- ۱-۲-۴-۵-۱. ادله قانونی ۳۴
- ۱-۲-۴-۲-۱. ادله صحت معاملات غیر عقلایی ۳۵
- ۱-۲-۴-۱-۲-۱. اصل صحت ۳۵
- ۱-۲-۴-۲-۲-۱. اطلاق و عموم ادله ۳۵
- ۱-۲-۴-۳-۲-۱. اصل تسلیط مردم بر اموال ۳۶
- ۱-۲-۴-۴-۲-۱. ادله قانونی ۳۷
- ۱-۲-۴-۲-۲. جمع بندی بحث غرض عقلایی ۳۸
- ۱-۲-۵. قمار ۴۰
- ۱-۲-۵-۱. مفهوم لغوی ۴۰
- ۱-۲-۵-۱-۱. جمع بندی ۴۱
- ۱-۲-۵-۲. مفهوم اصطلاحی فقهی ۴۲
- ۱-۲-۵-۱-۲. جمع بندی ۴۳
- ۱-۲-۵-۳. مفهوم اصطلاحی حقوقی ۴۴
- ۱-۲-۵-۳-۱. جمع بندی ۴۵

ب

۴۵	۲-۱-۵-۴. طرفینی بودن قصد در قمار
۴۶	۱-۲-۶. رِهان
۴۶	۱-۲-۶-۱. مفهوم لغوی
۴۶	۱-۲-۶-۲. مفهوم اصطلاحی
۴۷	۱-۲-۷. مِیسِر
۴۷	۱-۲-۷-۱. مفهوم لغوی
۴۸	۱-۲-۷-۲. مفهوم اصطلاحی
۴۹	۱-۲-۸. اُزلام
۴۹	۱-۲-۸-۱. مفهوم لغوی
۴۹	۱-۲-۸-۲. مفهوم اصطلاحی
۵۰	۱-۲-۹. بخت آزمایی
۵۰	۱-۲-۹-۱. مفهوم لغوی
۵۰	۱-۲-۹-۲. مفهوم اصطلاحی
۵۱	فصل دوم
۵۱	پرداخت جایزه از سوی شرکت کنندگان
۵۲	مقدمه
۵۴	۲-۱. واکاوی ابعاد فقهی حقوقی مسابقات ورزشی
۵۴	۲-۱-۱. مسابقات قمار
۵۴	۲-۱-۱-۱. بازی با ابزار قمار همراه با رِهان
۵۵	۲-۱-۱-۱-۱. حرمت تکلیفی
۵۵	۲-۱-۱-۱-۱-۱. آیه ۲۱۹ سوره بقره
۵۷	۲-۱-۱-۱-۱-۲. آیه ۹۰ سوره مائده
۵۹	۲-۱-۱-۱-۱-۳. آیه ۲۹ سوره نساء
۶۱	۲-۱-۱-۱-۲. حرمت وضعی
۶۲	۲-۱-۱-۱-۱. صحیحہ معمر بن خلّاد
۶۲	۲-۱-۱-۱-۲. روایت ابی الجارود
۶۳	۲-۱-۱-۲. بازی با ابزار قمار بدون رِهان
۶۴	۲-۱-۱-۲. حرمت تکلیفی
۶۴	۲-۱-۱-۲-۱. آیات
۶۶	۲-۱-۱-۲-۲. روایات
۶۹	۲-۱-۱-۲-۳. اجماع

- ۷۰ ۲-۱-۱-۲. جواز تکلیفی
- ۷۰ ۲-۱-۱-۳. نکته تکمیلی
- ۷۱ ۲-۱-۱-۳. بازی با غیر ابزار قمار با رهان
- ۷۱ ۲-۱-۱-۳-۱. حرمت تکلیفی و وضعی
- ۷۱ ۲-۱-۱-۳-۱-۱. آیه
- ۷۳ ۲-۱-۱-۳-۱-۲. روایت
- ۷۳ ۲-۱-۱-۳-۱-۳. اجماع
- ۷۴ ۲-۱-۱-۳-۱-۴. استدلال به مفهوم قمار
- ۷۴ ۲-۱-۱-۳-۱-۵. اطلاق ادله لهو و لعب
- ۷۴ ۲-۱-۱-۳-۲. حرمت وضعی، جواز تکلیفی
- ۷۵ ۲-۱-۱-۳-۱-۱. ادله جواز تکلیفی
- ۷۵ ۲-۱-۱-۳-۲-۲. ادله حرمت وضعی
- ۷۶ ۲-۱-۱-۳-۳-۱. جواز تکلیفی و وضعی
- ۷۶ ۲-۱-۱-۳-۳-۱-۱. روایات « ریش » و « حمام »
- ۷۷ ۲-۱-۱-۳-۳-۲. روایات سبق
- ۷۸ ۲-۱-۱-۳-۳-۳. فعل پیامبرص
- ۷۸ ۲-۱-۱-۴-۱. بازی بدون ابزار قمار و بدون رهان
- ۷۸ ۲-۱-۱-۴-۱. حرمت
- ۷۸ ۲-۱-۱-۴-۱-۱. روایات «سبق»
- ۷۹ ۲-۱-۱-۴-۲. اجماع
- ۷۹ ۲-۱-۱-۴-۳. استدلال به مفهوم قمار
- ۸۰ ۲-۱-۱-۴-۴. اطلاق ادله لهو و لعب
- ۸۰ ۲-۱-۱-۴-۲. جواز
- ۸۰ ۲-۱-۱-۴-۱-۱. روایات سبق
- ۸۱ ۲-۱-۱-۴-۲-۲. روایات حمام
- ۸۱ ۲-۱-۱-۴-۳-۳. سیره متشرعه
- ۸۱ ۲-۱-۱-۴-۴-۴. غرض عقلایی
- ۸۱ ۲-۱-۱-۵. نکته تکمیلی در قمار: محور حرمت در قمار
- ۸۳ ۲-۱-۲. مسابقات گرویندی
- ۸۳ ۲-۱-۲-۱. گرویندی نامشروع
- ۸۴ ۲-۱-۲-۱-۱. نسبت بین قمار و گرویندی نامشروع

- ۲-۱-۲-۱-۱-۱. نسبت بین قمار و گرویندی و شرط بندی با تأکید بر طرح اصلاح قانون..... ۸۶
- ۲-۱-۲-۱-۱-۲. نقد طرح اصلاح قانون..... ۸۷
- ۲-۱-۲-۲-۲. گرویندی مشروع..... ۸۹
- ۲-۱-۲-۲-۱. بررسی روایات..... ۸۹
- ۲-۱-۲-۲-۱-۱. روایات سبق..... ۸۹
- ۲-۱-۲-۲-۲-۱. روایات رهان..... ۹۰
- ۲-۱-۲-۲-۲. اقسام گرویندی مشروع..... ۹۱
- ۲-۱-۲-۲-۱. گرویندی در سوارکاری..... ۹۱
- ۲-۱-۲-۲-۲. گرویندی در تیراندازی..... ۹۴
- ۲-۱-۲-۲-۳. بررسی امکان تعمیم گرویندی مشروع..... ۹۵
- ۲-۱-۲-۲-۳-۱. تعمیم به مسابقات رزمی مشابه..... ۹۵
- ۲-۱-۲-۲-۳-۲. تعمیم به تماشاچیان..... ۹۶
- ۲-۱-۳. بررسی حکم قمار یا گرویندی یک طرفه..... ۹۷
- ۲-۱-۴-۱. دیدگاه جواز..... ۹۷
- ۲-۱-۴-۲. دیدگاه حرمت..... ۹۸
- ۲-۲. واکاوی ابعاد فقهی و حقوقی مسابقات قرعه ای..... ۹۹
- ۲-۲-۱. مقدمه..... ۹۹
- ۲-۱-۲-۱. تاریخچه قرعه..... ۱۰۰
- ۲-۱-۲-۲. مستندات قرعه..... ۱۰۰
- ۲-۱-۲-۳. موارد کاربرد قرعه..... ۱۰۱
- ۲-۱-۲-۴. ماهیت قرعه..... ۱۰۲
- ۲-۱-۲-۵. شیوه های اجرای قرعه..... ۱۰۳
- ۲-۲-۲. تطبیق قاعده قرعه بر مسابقات قرعه ای..... ۱۰۳
- ۲-۲-۳. انواع مسابقات قرعه ای..... ۱۰۵
- ۲-۲-۳-۱. بخت آزمایی..... ۱۰۵
- ۲-۲-۳-۱-۱. تفاوت بخت آزمایی با قمار و گرویندی..... ۱۰۷
- ۲-۲-۳-۱-۱-۱. تفاوت با قمار..... ۱۰۷
- ۲-۲-۳-۱-۲. تفاوت با گرویندی..... ۱۰۸
- ۲-۲-۳-۱-۲. اقسام بخت آزمایی..... ۱۰۸
- ۲-۲-۳-۱-۲-۱. بخت آزمایی غیر معوض..... ۱۰۹
- ۲-۲-۳-۱-۲-۲. بخت آزمایی معوض..... ۱۰۹

- ۲-۲-۳-۱-۳. احتمالات «معوض» در بخت آزمایی ۱۱۰
- ۲-۲-۳-۱-۴. ماهیت بخت آزمایی ۱۱۱
- ۲-۲-۳-۱-۴-۱. قرارداد بیع ۱۱۱
- ۲-۲-۳-۱-۴-۲. قرارداد قرض ۱۱۳
- ۲-۲-۳-۱-۴-۳. قرارداد صلح ۱۱۴
- ۲-۲-۳-۱-۴-۴. امانت- صدقه ۱۱۴
- ۲-۲-۳-۱-۴-۵. هبه ۱۱۴
- ۲-۲-۳-۱-۵. ادله حرمت و بطلان بخت آزمایی ۱۱۵
- ۲-۲-۳-۱-۵-۱. آیات قران ۱۱۵
- ۲-۲-۳-۱-۵-۲. غرری بودن معامله ۱۱۷
- ۲-۲-۳-۱-۵-۳. قماری بودن معامله ۱۱۸
- ۲-۲-۳-۱-۶. حکم تصرف در اموال حاصل از بخت آزمایی ۱۱۹
- ۲-۲-۳-۱-۶-۱. تصرف در اموال قرعه کشی جهت کمک به امور خیریه ۱۲۰
- ۲-۲-۳-۱-۶-۲. تصرف در اموال حاصل از قرعه کشی جهت برداشتن سهم اولیه خود ۱۲۰
- ۲-۲-۳-۲. مسابقات پیش بینی به شرط تعیین برنده با قرعه ۱۲۰
- ۲-۲-۳-۳. مسابقات پیامکی به شرط تعیین برنده با قرعه ۱۲۱
- ۲-۲-۳-۴. جوایز بانکی به شرط تعیین برنده با قرعه ۱۲۱
- ۲-۳. مستندات قانونی قمار و گروبندی و بخت آزمایی ۱۲۲
- ۲-۳-۱. بطلان ۱۲۲
- ۲-۳-۲. غیرمسموع بودن دعوی ۱۲۳
- ۲-۳-۳. مطالبه وجه ۱۲۴
- ۲-۳-۴. مقررات جزایی ۱۲۶
- ۱۲۷ فصل سوم
- ۱۲۷ پرداخت جایزه از سوی غیر شرکت کنندگان
- ۱۲۸ مقدمه
- ۳-۱. شاخصه های مسابقه و جایزه ۱۳۰
- ۳-۲. مصادیق شخص ثالث ۱۳۱
- ۳-۳. بررسی ماهیت حق عضویت ۱۳۳
- ۳-۴. روش پرداخت جایزه ۱۳۵
- ۳-۴-۱. وجود توافق و قرارداد اولیه ۱۳۵
- ۳-۴-۱-۱. راهکارهای فقهی-حقوقی در تملیک جایزه ۱۳۵

۱۳۵	۳-۴-۱-۱-۱. عقد مستقل
۱۳۶	۳-۴-۱-۱-۲. قرارداد جعاله
۱۳۶	۳-۴-۱-۱-۲-۱. ویژگی های جعاله
۱۳۹	۳-۴-۱-۱-۲. تطبیق بحث
۱۴۰	۳-۴-۱-۱-۳. اجاره
۱۴۰	۳-۴-۱-۱-۳-۱. ویژگی های اجاره
۱۴۰	۳-۴-۱-۱-۳-۲. فرق جعاله با اجاره اشخاص
۱۴۱	۳-۴-۱-۱-۳-۳. تطبیق بحث
۱۴۲	۳-۴-۲. بدون توافق و قرارداد اولیه
۱۴۲	۳-۴-۲-۱. ویژگی های هبه
۱۴۴	۳-۴-۲-۱-۱. تطبیق بحث
۱۴۴	۳-۴-۲-۱-۲. تفاوت هبه با جعاله و اجاره
۱۴۵	۳-۴-۲-۲. وعد بر هبه
۱۴۶	۳-۴-۲-۳. امر به عمل و تسبیب به عمل
۱۴۷	۳-۵. احکام تکلیفی و وضعی
۱۴۷	۳-۵-۱. احکام تکلیفی
۱۴۸	۳-۵-۲. احکام وضعی
۱۴۸	۳-۶. لزوم تعیین جایزه
۱۴۸	۳-۶-۱. وجود قرارداد اولیه
۱۴۹	۳-۶-۲. عدم وجود قرارداد اولیه
۱۴۹	۳-۷. لزوم یا جواز پرداخت جایزه
۱۵۱	۳-۸. بررسی امکان تسری ادله حرمت
۱۵۱	۳-۸-۱. حرمت لهو و لعب
۱۵۲	۳-۸-۲. حرمت غرض غیر عقلایی
۱۵۲	۳-۸-۳. حرمت قمار و میسر و گروبنندی
۱۵۴	۳-۸-۴. حرمت اکل مال به باطل
۱۵۴	۳-۸-۵. حرمت بخت آزمایی
۱۵۵	۳-۹. تفاوت دو مقام اهداء و أخذ جایزه در مسابقات
۱۵۸	۳-۱۰. نگاهی به برخی قراردادهای ورزشی
۱۶۰	نتیجه گیری
	پیشنهادها

Error! Bookmark not defined.

۱۶۸	منابع و مأخذ
۱۶۸	الف. منابع عربی
۱۷۵	ب. منابع فارسی

فصل نخست

کلیات و مفاهیم

۱- کلیات

۱-۱-۱. مقدمه

از ابتدای زندگی بشر بخصوص در عصر حاضر، سرگرمی و بازی و مسابقه، جایگاه بسیار گسترده و محبوبی در بین سایر فعالیت‌های او دارد. با افزایش تنوع در انواع مسابقات ورزشی و غیر ورزشی و حتی تأسیس سازمان‌های ملی و بین‌المللی جهت سازمان‌دهی به انواع این فعالیت‌ها، افراد زیادی به عنوان ورزشکار و شرکت‌کننده در این عرصه‌ی گسترده، فعالیت می‌کنند؛ مسابقات متنوعی نظیر انواع مسابقات ملی در رشته‌های گوناگون و مسابقات بین‌المللی از قبیل انواع المپیک‌ها و جام‌های جهانی در رشته‌های متنوع، رایج و پرطرفدار است.

با افزایش تنوع و تعدد در اقسام مختلف مسابقات و سرگرمی‌ها، به همان میزان، گردش مالی صورت گرفته در این میدان نیز افزایش پیدا کرده است. ورزشکاران و حتی گاهی تماشاچیان و علاقمندان به این عرصه به عنوان قشر عظیمی از افراد جامعه، به داد و ستدهایی به گونه شرط‌بندی و یا مشابه آن، روی می‌آورند تا از این فرصت مملو از شور و هیجان، بهره اقتصادی نیز ببرند؛ ضروری است علاوه بر حکم فقهی و حقوقی این فعالیت‌ها، ابعاد و زوایای مختلف این تبادلات مالی که اغلب نام جایزه بر آن نهاده می‌شود، مشخص و رفع ابهام گردد.

تبادلات مالی در انواع مسابقات ورزشی و قرعه‌ای مانند دیگر روابط مالی، دو سویه است که لفظ «اهداء» در موضوع رساله، به جایگاه پرداخت جایزه و لفظ «أخذ» نیز به دریافت جایزه اشاره دارد. هرچند واژه «پرداخت جایزه»، عام تر از واژه «اهداء جایزه» است؛ اما اولاً از آنجا که، جوایز در انواع مسابقات مختلف، اغلب در قالب هدیه پرداخت می‌شود، و همین امر سبب شده تا اصطلاح «اهدای جوایز» در جامعه ورزشی، رایج و پرکاربرد شود. از طرف دیگر از آنجا که تنها گاهی، واژه «اهداء»، صریح در معنای هدیه دادن است و گاهی نیز «اهداء» کنایی و صوری بوده و الفاظ صادر شده ظاهری است. در واقع، گاهی ارکان و شرایط لازم در «اهداء»، موجود نبوده و اراده و قصد باطنی پرداخت کننده امر دیگری مانند جعاله و یا شرط بندی و قمار و... است که باید مورد تفسیر و بررسی قرار بگیرد. بنابراین مراد از واژه «اهداء» در عنوان رساله، اعم از معنای لغوی آن، و به معنای هر گونه «پرداخت» جایزه است و صرف اینکه جایزه ای در پوشش اهداء صورت بگیرد برای جایز دانستن آن کافی نیست؛ زیرا ممکن است این پرداخت تنها گاهی در غالب اهداء واقعی و گاهی نیز در قالب دیگر عقود نامشروع نمایان گردد.

در این پژوهش، در راستای بررسی ابعاد فقهی حقوقی «جایزه»، در فصل نخست، بعد از طرح کلیات تحقیق، به بررسی مفاهیم عمومی تحقیق، پرداخته می‌شود. سپس بر اساس منبع تأمین مالی جایزه، که از آن با عنوان پرداخت کننده جایزه یاد شده است، مسابقات را به دو قسم کلی که هر کدام عنوان فصل‌های دوم و سوم را به خود اختصاص می‌دهند؛ تقسیم می‌شود.

در فصل دوم، به تمام انواع مسابقاتی که پرداخت کننده جایزه به برنده، یک یا بیشتر از یک نفر از شرکت کنندگان باشد، پرداخته می‌شود. مسابقات این فصل در دو بخش ورزشی و قرعه ای پیش خواهد رفت. علت تقسیم نام برده شده این است که امروزه مسابقات ورزشی که مشتمل بر فعالیت جسمی یا ذهنی هستند، تعیین برنده و پرداخت جایزه در مورد آنها، مبتنی بر مهارت و فنون است و معمولاً برنده به صورت قرعه‌ای تعیین نمی‌شود. در مقابل، مسابقات قرعه‌ای محض، مسابقاتی را در بر می‌گیرند که شیوه گزینش برنده، بر اساس قرعه است. در بخش اول (مسابقات ورزشی)، ضمن بررسی ابعاد کامل فقهی حقوقی و دیدگاه‌های

مختلف در هریک از مسابقات ورزشی اعم از قمار و یا گروبندی، به نسبت سنجی این دو نهاد نیز پرداخته می‌شود. در بخش دوم (مسابقات قرعه‌ای)، بخت‌آزمایی با تمام وجوه و صور خود به بحث و بررسی گذاشته می‌شود. به طور کلی در این فصل، ضمن بررسی هر نهادی و تعیین شاخصه‌های آن نهاد، با بر شمردن وجه تشابه و تغایر هر یک و نسبت‌سنجی بینشان، به تفصیل به شرح و بررسی نظرات فقهی و قانونی نیز پرداخته شده است.

فصل سوم اختصاص به جوایزی دارد که از سوی شخص یا اشخاص حقیقی یا حقوقی به برنده پرداخته می‌شود. از جمله مباحث مطرح و مهم در این فصل، ارائه راهکارهای فقهی حقوقی جهت صحت جوایز پرداختی و در امان بودن از شائبه‌های نهاد های مشابه است.

۱-۱-۲. تعریف مساله و تبیین تحقیق

در لغت جایزه به معنای یک پاداش و امتیاز تعریف شده است که برای هر فردی، جذاب و موافق با فطرت کمال‌گرای اوست. پرداخت جایزه، فرآیندی است که طی آن از باب تشویق، ترغیب و دعوت به انجام کاری، هر چیزی که می‌تواند واجد ارزش مادی محض یا هر دو جنبه مادی و معنوی و یا معنوی صرف باشد که به بهانه‌های مختلفی نظیر شرکت در مسابقات ورزشی و غیره، به شخص یا اشخاصی پرداخت می‌شود. با وجود اطلاق واژه «جایزه» و صدق آن بر مفاهیم غیر مالی، آنچه در این پژوهش، مورد ملاک و اعتبار قرار گرفته شده است، تنها مواردی را شامل می‌شود که نزد عرف عام عقلاء، مالیت و ارزش اقتصادی دارند؛ زیرا حداقل در برخی از فروض مانند قمار، مالیت داشتن از شرایط اساسی است. صدق عنوان مالیت، به حسب زمان‌ها و مکان‌های مختلف می‌تواند متفاوت و حتی متغایر باشد؛ به گونه‌ای که ممکن است چیزی در دوره‌ای کاملاً بی‌ارزش باشد و در زمانی دیگر، واجد ارزش اقتصادی شود؛ مانند خون، زباله و...

امروزه در اغلب نظام‌های حقوقی و اجتماعی، فرایند پرداخت جایزه در ضمن یا پایان مسابقات ورزشی رسمی متداول است، بدین صورت که گاهی چنین به نظر می‌رسد که همواره ماهیتی سراسر عقلانی و حتی مشروع داشته باشد؛ و این در حالی است که احتمال آمیخته شدن لفظ «جایزه» به عناوین مشابهی چون

شرط‌بندی، قمار و بخت‌آزمایی وجود دارد که در دیدگاه فقهای امامیه و نیز در رویکرد نظام حقوقی ایران و حتی اغلب دولت‌های اسلامی، واجد وصف اعتبار نبوده و مطرود واقع می‌شود. در واقع آنچه باید با تأکید به آن اذعان نمود این است، که لفظ جایزه هیچ خصوصیت خاصی ندارد و آنچه ملاک است ماهیت عملی است که در عرف اجتماعی، عنوان پرداخت جایزه و پاداش بر آن نهاده می‌شود. بنابراین، مطالعه و بحث در خصوص شفاف‌سازی موقعیت فقهی و حقوقی اعطای جایزه در مسابقات ورزشی و قرعه‌ای، بازنمایی حدود اتحاد یا تغایر احتمالی آن با عناوین و مفاهیم مشابه و روش رفع شبهه از ورزش‌های مشروع، مسأله مهمی است که نیازمند بحث و فحص عمیق است.

در میان فقها در ارتباط با حکم کلی پرداخت جایزه در مسابقات ورزشی و قرعه‌ای، به ویژه با در نظر گرفتن منع تأمین‌کننده جایزه، اختلافاتی قابل مشاهده است و همین مسأله موجب شکل‌گیری نظرات مختلف در این خصوص گشته است که برخی از آن‌ها غالب و برخی شاذ است. به موازات ابهامات فقهی فراروی نهاد پرداخت جایزه در ضمن یا پایان مسابقات ورزشی مختلف، در رویکرد نظام حقوقی کنونی ایران نیز این بحث چندان شفاف بررسی و بیان نشده است. در واقع، در قوانین موجود غالباً صراحت یا موضع خاصی در این خصوص قابل مشاهده نیست و به طور قطع، همین مسأله به طرح ابهامات و سوالات بیشتر دامن زده است.

پژوهش پیش‌رو که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده، سعی در مطالعه و بررسی دیدگاه‌های فقهی و حقوقی مطرح شده نسبت به فرایند پرداخت جایزه در انواع مسابقات ورزشی و قرعه‌ای داشته و در این خصوص در میان نظرات و رویکردهای مطرح شده در قانون و نیز در کلام و آثار فقهای عظام پرداخته است. سوال اصلی پژوهش حاضر این است که موقعیت فقهی-حقوقی نهاد پرداخت جایزه در مسابقات ورزشی و قرعه‌ای دارای چه شرایط و ابعادی است؟ در راستای پاسخ‌دهی به این سوال، فرضیه‌ی فرارو نیز عبارت از این است که در صورت رعایت برخی شرایط شکلی و ماهوی، حکم کلی پرداخت جایزه در مسابقات ورزشی جواز و مشروعیت می‌باشد.

۱-۱-۳. پیشینه و ضرورت تحقیق

درباره عنوانی مساوی با عنوان پژوهش حاضر، کتاب و مقاله و پژوهشی نگارش نشده است. پیشینه فقهی مسابقات و قمار و گروبندی در ابواب سبق و رمایه و کسب های حرام بخصوص ذیل دروس خارج فقه، مورد نظر و استدلال قرار گرفته است. قانون‌گذار در ارتباط با قمار و گروبندی و استثناءهای آن، بدون اشاره به شرایط و ارکان مهم آن، تنها به اجمال گویی در قالب دو ماده قانونی ۶۵۴ و ۶۵۵ ق م اکتفاء، نموده است. تفاسیر حقوق‌دانان نیز مختصر و ناکافی و اغلب برگرفته از نظرات فقهی و تکرار آن است.

در مورد بخت آزمایی، دانشمندان فقه گاهاً در کتب فقهی خود به مناسبت و فراخور بحث، به طور پراکنده و بسیار مختصر در ضمن مباحثی چون «کسب های حرام» پرداخته اند به گونه ای که اغلب به ذکر تعریف و بیان حکم کلی بخت آزمایی، بدون رفع ابهام از زوایای آن، بسنده نموده اند. در نظام حقوقی ایران نیز، احکام و قوانین بخت آزمایی مستقلاً بیان نشده است و حقوق‌دانان صرفاً به دلیل تشابهاتی که بخت آزمایی با قمار دارد در ضمن مبحث قمار و گروبندی، اشاراتی داشته اند.

مقالات و پایان نامه های موجود، اغلب در ارتباط با قمار و پیرامون آن و طبق دسته بندی مرسوم بین کتب فقهاء است و به ندرت به ابعاد و زوایای مختلف فرآیند جایزه پرداخته شده است. برخی از پژوهش های موجود نیز تنها به یک قسم مانند قمار یا بخت آزمایی پرداخته اند اما پژوهشی که جامع‌گونه پیرامون جوایز در انواع مسابقات ورزشی و قرعه ای تمرکز کرده باشد، مشاهده نشد. آشکار است که در سایه مقایسه ماهیت نهادهای مشابه مذکور و در پی بررسی دقیق فرآیندهای همانند، بدون تردید بسیاری از جهات ابهام و اجمال برطرف می‌گردد.

ضرورت انجام این پژوهش از آنجاست که با وجود تألیف و پژوهش در زمینه قمار و گروبندی و جوایز، اما تاکنون پژوهشی با موضوع کنونی که به نحو جامع به همه تقسیمات مسابقات ورزشی و قرعه‌ای، آن هم با توجه به نقش پرداخت کننده جایزه و منبع تأمین آن نظر داشته باشد، به نحوی که قابل استفاده و در اختیار عموم مردم قرار بگیرد، وجود فراگیری ندارد. از سوی دیگر اهمیت تبیین و تحقیق و نیز متمایز ساختن

فرایند پرداخت جایزه، از نهادهای مشابه به دلیل احتمال بالای ابتلاء به هریک از انواع آن در جامعه اسلامی، اهمیت فراوان دارد.

۱-۱-۴. سؤالات تحقیق

۱- جایزه در انواع مسابقات ورزشی و قرعه ای، دارای چه ابعاد و شاخصه های فقهی-حقوقی است؟

۲- اگر پرداخت کننده جایزه از شرکت کننده ها باشد، در تعیین احکام فقهی حقوقی جایزه چه نقشی دارد؟

۳- اگر پرداخت کننده جایزه از غیر شرکت کننده ها باشد، در تعیین احکام فقهی حقوقی جایزه چه جایگاهی دارد؟

۴- میزان ارتباط ماهیت عمل مورد مسابقه و نحوه اجرای آن در تعیین حکم جایزه چگونه ارزیابی می شود؟

۵- کمیت پرداخت بازنده به برنده در شکل گیری شرط بندی نامشروع، چه تأثیری دارد؟

۱-۱-۵. فرضیه ها

۱- اگر ابعاد فقهی حقوقی جایزه، مانند نحوه اجرای مسابقه و نحوه تبادلات مالی بین برنده و بازنده مشخص شود، احتمال آمیخته شدن فرآیند پرداخت «جایزه» به عناوین مشابهی مانند شرط بندی، قمار و بخت آزمایی کاهش می یابد. در صورت رعایت برخی شرایط شکلی و ماهوی، حکم کلی پرداخت جایزه، در برخی مسابقات ورزشی، جایز و مشروع است.

۲- اگر پرداخت کننده از شرکت کنندگان باشد و ملزم به پرداخت جایزه به برنده گردد، پرداخت و دریافت جایزه، جایز نیست.

۳- اگر پرداخت کننده از غیر شرکت کنندگان باشد، رعایت برخی ارکان و شرایط، در صحت پرداخت و دریافت جایزه نقش دارد.

۴- ماهیت عمل مورد مسابقه و نحوه اجرای مسابقه در تعیین حکم جایزه ارتباط مستقیم دارد.

۵- صدق عنوان «تبادل مالی بین بازنده و برنده»، در نامشروع بودن آن مؤثر است.

۱-۱-۶. روش تحقیق

پژوهش حاضر مانند دیگر پژوهش‌های علوم انسانی، شیوه مرسوم که همان روش توصیفی-تحلیلی، با استفاده از منابع کتابخانه است، را انتخاب و اجرا نموده است. جهت دسترسی به منابع کتابخانه‌ای، علاوه بر کتابخانه فیزیکی، از انواع منابع نرم‌افزاری و از انواع سایت‌های معتبر، بهره‌مند گردیده است.

۱-۲. مفهوم شناسی

۱-۲-۱. مسابقه

۱-۲-۱-۱. مفهوم لغوی

مسابقه مصدر باب مفاعله و از ریشه سبق (جوهری، ۱۴۱۰، ۴، ۱۴۹۴) به معنای پیش افتادن است (قرشی، ۱۴۱۲، ۳، ۲۲۰). در روایات، سبق به معنای «مسابقه» و یا به معنای «جایزه» آن است، زیرا اگر آن را «سَبَق» (سکون باء) باشد، به معنی سبقت و مسابقه، اگر سَبَق (فتح باء) باشد به معنای جایزه در مسابقات است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۰، ۱۵۱؛ طریحی، ۱۳۷۵، ۵، ۱۸۳). اختلاف مذکور، در اختلاف قرائت حدیثی است که از پیامبر اکرم ص نقل شده که فرمود: «لا سبق الا فی النصل أو خف أو حافر». بنا بر سکون باء: عدم جواز مسابقه در غیر از شترسواری، اسب دوانی و تیراندازی است و بنا بر فتح باء: جواز دیگر مسابقه‌ها و عدم جواز جایزه در غیر سه مورد استثناء شده است (ابن منظور، همان).

۱-۲-۱-۲. مفهوم اصطلاحی

مسابقه در اصطلاح عقدی است بین دو نفر یا بیشتر در تاختن اسب و مانند آن که به شخص برنده مالی تعلق می‌گیرد (مجلسی، ۱۴۰۰، ۱۱۷). در کتاب مصطلحات الفقه، معنای اصطلاحی «مسابقه» چنین بیان شده است: «مسابقه عقد خاصی است که مشتمل بر ایجاب و قبول است و مفاد آن تملیک مال در مقابل عملی است

نظیر عقد اجاره و جعاله، بدین صورت که یک از دو نفر شرکت کننده بگوید: هرکس از ما سبقت بگیرد، جایزه مال اوست و دیگری هم قبول کند» (مشکینی، بی تا، ۲۹۲).

۱-۲-۱-۳. ادله جواز مسابقه

برای اثبات جواز نفس مسابقه با قطع نظر از رهن و برد و باخت، فقهاء به ادله شش گانه زیر تمسک کرده اند:

۱- قرآن کریم: الف. آیه: ۱۷ سوره یوسف^۱: «گفتند: ای پدر، ما رفتیم درحالیکه مسابقه می دادیم...».

«نستیق» از ماده «سبق» به معنای مسابقه است (جوهری، ۱۴۱۰، ۴، ۴۹۴). استدلال به آیه متوقف بر چند نکته است. هنگامی که حضرت یعقوب شنید فرزندان ایشان از جمله حضرت یوسف، مشغول به مسابقه شده اند آن‌ها را از این کار منع نمود (حلی، ۱۳۸۸، ۳۵۳). یعنی مسابقه نزد ایشان صحیح بوده است. اسلام نیز مسابقه را به طور مطلق منع نکرده است. پس با استفاده از استصحاب احکام شریعت قبلی می توان گفت که از نظر اسلام نیز مسابقه مشروع است (طباطبائی حائری، ۱۴۱۸، ۱، ۲۳۳). البته برای دانستن این که آیا همه مسابقات جایز است و یا این که شارع چه مسابقاتی را منع نموده است، در محل خود به ادله دیگر رجوع شده است.

از جمله فقهایی که برای اثبات جواز اصل مسابقه به آیه مذکور استدلال نموده اند عبارتند از علامه حلی (حلی، ۱۳۸۸، ۳۵۳)، شیخ طوسی (طوسی، ۱۳۸۷، ۶، ۲۸۹)، مرحوم طباطبائی حائری (طباطبائی حائری، ۱۴۱۸، ۱، ۲۳۳)، صاحب جواهر الکلام (نجفی، ۱۴۰۴، ۲۸، ۲۱۲). اما «مجمع الفائده و البرهان» استدلال به آیه مذکور را نمی پذیرد: منع نکردن حضرت یعقوب دلالت بر جواز نمی کند، زیرا در وقت انجام عمل مسابقه نبوده است. چه بسا در قرآن کریم از افعال ناپسند بسیاری سخن به میان آمده اما انکار آن‌ها در قرآن ذکر نشده است، مسابقه نیز می تواند از این قبیل باشد. بر فرض مشروعیت مسابقه نزد ایشان، مشروعیت آن در اسلام ثابت نمی شود (اردبیلی، ۱۴۰۳، ۱۰، ۱۶۴). چنانچه ذکر شد اشکال اخیر، با کمک اصل استصحاب برطرف گردید.

^۱ «قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ...»